

Georg Kraus: *Erdélyi krónika 1608–1665.*

*Vogel Sándor fordításában, bevezetésével és jegyzeteivel. Ómagyar Baráti Társaság Kiadói Részlege.
Bp. 1994. 800 lap*

Történetírásunk régóta adós Georg Kraus *Erdélyi krónikájának* magyar nyelvű megszólaltatásával. Ezt a feladatot vállalta magára Vogel Sándor ma Budapesten élő, erdélyi származású történész, aki több éves munka után az idén (1995) februárban mutatta be a Teleki László Alapítvány központjában az érdeklődőknek a XVII. századi szász történetírás e legjelentősebb alkotását.

A segesvári városi tanács jegyzőjének műve nélkülözhetetlen azon szakemberek számára, akik otthonosan kívánnak mozogni a XVII. századi Erdély történetében, műveljék a históriát akár magyar, akár román vagy német nyelven. Hiszen e korszakról alkotott képünk csak akkor válhat teljessé, ha Baranyai Decsi János, Szamosközy István, Bajtí Veres Gáspár vagy Bethlen Farkas és Bethlen János történeti művei mellett ismerjük a szász historiográfia alkotásait is. Ez ugyanis eltávolodva a XVI. századi szász történetírók (Bomel, Siegler, Schesäus) hungarus, pannon szemléletmódjától, a szász rendi érdekeket képviselő történetírássá alakult. Ezen belül Georg Kraus az erdélyi fejedelemség életében oly jelentős szerepet játszó szász polgárság szószólójának tekinthető.

Kraus művét a páduai egyetemen elsajátított antik historiográfiai felfogás (Cicero, Sztrabón, Polübiosz hatása) és a reformáció teokratikus történelemszemlélete jellemzi. A szerző a humanista történetírás vonásait is magán hordozó előszavában Ciceróval vallja, hogy a történelemben mindennek az igazság, a költészetben pedig a gyönyörködtetés a célja. Ezt a hitvallást követve igyekszik hangsúlyozottan tárgy- és tényszerű kortörténetet nyújtani. Természetesen e tárgyilagosságra való törekvését korlátozta, hogy koráról írt, továbbá a számára elérhető információk milyensége. Hiszen a segesvári tanács jegyzőjeként nem mindig juthatott a nagypolitika kulisszái mögött rejtőző adatok, tények birtokába, noha amint azt a krónikájába bekötött eredeti okmányok is bizonyítják, a humanizmus forrásfelhasználó szemléletének maga is híve volt. Emiatt azonban az események leírásakor, az azokat előidéző okok vizsgálatakor sokszor a szóbeszédre, a

másodkézből származó információkra kell hagyatkoznia. Ennek ellenére műve nem válik kisszerű, helyi érdekű krónikává, s ez természetesen tehetségének és tudásának, képzettségének köszönhető. A fentebb említett nehézségek dacára legtöbb kortársától eltérően Kraus írásában igyekezett kitérni az európai eseményekre, s ezeknek az erdélyi fejedelemségbeli eseményekre gyakorolt kihatásaira, s különösen szívesen időzött el a diplomáciai tárgyalásokon, követjárásokon. Természetesen – amint azt a Kraus művét elemző tanulmányában Vogel Sándor is megállapítja – információit tekintve nem vetekedhetett a kancellár Bethlen János vagy a fejedelem belső titkos deákja, Szalárdi János tájékozottságával.

A krónika legértékesebb részének talán a művében körvonalazódó társadalomrajz tekinthető, hiszen rendnemi hovatartozásánál fogva a szász társadalom részeként ábrázolja azt, s ebből a szemszögből vizsgálja az Erdélyben élő többi etnikumot is. Valószínűleg a cicerói historiográfiai felfogásnak köszönhetően azonban művéből szinte teljességgel hiányoznak a különböző népcsoportokat érintő általános érvényű megjegyzések. A szászszághoz való tartozását természetesen - még ha nem is tudnánk erről - egyértelműen kiolvashatjuk a sorok közül. Ugyanakkor azonban megállapíthatjuk, hogy egész művén átvonul egy mai szóhasználattal élve egyetemes szemlélet: Kraus az embereket, akiket a földi történések alakító tényezőinek tart. cselekedeteik szerint ítéli meg, s ítéletei a szilárd keresztény erkölcsi értékrenden nyugszanak. Az Erdélyben élő népekkel kapcsolatos előítéletei, ha voltak is ilyenek, művéből nem ismerhetők meg világosan. Krónikájában a személyek és nem a népcsoportok jellemzésére fekteti a hangsúlyt. Mivel a másság kérdése manapság oly gyakran kerül szóba, érdemes e helyt is pár mondat erejéig kitérnünk arra, hogy miként látta a szász történetíró az Erdélyben élő két másik legjelentősebb népcsoportot.

Jellemző Kraus óvatosságára és körültekintő voltára, hogy a magyarokról írt legbővebb negatív jellemzést egy török szájába adja: „Ti szegény szászok! A nagy hatalmú

császár és én ismerjük minden bajotokat: [tudjuk], hogy miképpen én szorongatom a ruhámat – amely skarlátvörös volt –, azonképpen szorongatnak és rágnak benneteket a magyarok, és ez az oka pusztulásotoknak.” Kemény János menekülő seregéről szólva pedig „kevély, becsvágyó embereknek” nevezi a magyarokat. A magyarok közül – protestáns lévén – a katolikusokat nem tartja megbízhatóknak „Magyarország és Erdély nagy urai – írja –, főként a pápista vallás felé hajlók között sok cselszövő akadt.”

Kraus sajátos színben ábrázolja Kolozsvár lakóit: „Olyannyira hivalkodtak pompázatos ruházattal, hogy Erdélyben kevesen tudtak túltenni rajtuk. Az asszonyszemélyek oly messzire mentek a pompakedvelésben, hogy még a közönséges mesterek feleségei is selyemruhába öltöztek. Ami pedig a kereskedők és egyéb előkelő emberek feleségeit illeti, a szűcsök pompás szőrmeöltözékét készítették nekik, amelyeket szattyánbőr helyett fehér atlaszsal béleltek ki. Fekete taftból avagy egyéb tiszta selyemanyagból készült, coboly- vagy nyusztprémmel bélelt kabátokat viseltek. Hogy méltó volt-e ez a pompa rendjükhez, nem beszélve egyéb túlkapásaikról, a ruházaton hordott ékeségeikről, aranyról és ezüstről. ítélje meg a jámbor szívű [olvasó].” E vélekedésnek egyik oka nyilván Kolozsvár központi szerepe s ezáltal a szász városoknak jelentett konkurenciája lehetett.

A magyarság köréből a segesvári jegyző külön megrajzolja egyes kiemelkedő személyiségek portréját: elítéli Báthory Gábort és „véreb” katonáit, tiszteli és becsüli Bethlen Gábort és Károlyi Zuzsanna fejedelemasszonyt: elismeri erényeit, de különösebben nem rokonszenvez I. Rákóczi Györggyel, még annyira sem fiával, aki szerinte Erdélyt a romlásba taszította. Apafi Mihállyal kapcsolatban jámborságát, míg Zrínyi Miklósnak hősiességét hangsúlyozza.

Kraus szövegében több helyen utal a székelyek állhatatlanságára, köpönyegforgatására, de adott esetben elismeri vitézségüket.

A románság köréből érthetően a Kárpátokon túliakkal foglalkozik leginkább. Itt is találunk jól megrajzolt történelmi portrékat, különösen a pozitívan megítélt Matei Basarabét, a „vitéz hős” Radu Șerbanét vagy a nagy tudású Stolnicul Constantin Cantacuzinóét.

Társadalomrajzában az említettek mellett sokszor szentel teret bizonyos szociális kérdésekből fakadó feszültségek bemutatásának, különösen a szász társadalom belső vívódásaira fektetve a hangsúlyt; ennek során egyértelműen a szász patriciátus álláspontját képviseli. A szászág fokozottabb gazdasági érdeklődésének tulajdonítható, hogy viszonylag tág teret szentel gazdasági, kereskedelmi kérdéseknek is.

A jogi, művelődéstörténeti vonatkozásokat, szenzáció jellegű hirananyagot sem nélkülöző általános *Erdélyi krónika* tehát tartalmánál, szemléletmódjánál fogva is bőven megérett arra, hogy a román után magyarul olvasó érdeklődők is hozzáférhessenek.

Vogel Sándor, a kötet fordítója azonban a magyarra ültetésnél jóval többet tett. A fordítás alapjául a *Fontes Rerum Austriacarum, Scriptorum*, III. és IV. kötetében

közöttett 1862. és 1864. évi német kiadást vette, melyet összevetett a Szebenben található eredeti kézirattal, s az esetleges olvasati hibákat kijavította. A szöveg gondozója azonban másban is igyekezett eleget tenni a korszerű kritikai kiadás követelményeinek. Karl Fabritiuszal ellentétben valamennyi lapszéli regesztát közli, a megfelelő helyre illesztve őket. Amint az a kötet utószavából kiderül, fontosságukat elismeri, de sajnos terjedelmi okokból nem kerülhettek be a kötetbe a Kraus által kéziratába bekötött, forrásként használt (és amint azt Vogel megállapítja: nagy számban kiadatlan) oklevelek, de az is nagy segítség a kutatóknak, hogy a hivatkozási helyeken a jegyzetekben valamennyiről regesztát közöl, azt is feltüntetve, hogy az illető szöveg eredeti-e vagy másolat, s hogy kiadatlan-e, vagy már közölték.

Vaskos részt tesznek ki a kritikai kiadás esetében nélkülözhetetlen tárgyi jegyzetek, a személy- és földrajzi nevek mulatója, valamint a szójegyzék, melyeket az elérhető szász, magyar, román és nemzetközi szakirodalom alapján állított össze. Ez a kritikai apparátus kitűnő segédeszköze lehet nem csupán a *Krónika* olvasójának, hanem a XVII. századi erdélyi történelemmel foglalkozó valamennyi kutatónak. A mutató nem csupán az előforduló személyneveket tartalmazza, hanem mindegyik szereplőnek a lehetőségekhez mérten teljes és tömör életrajzát is adja. A helynévmutató is nagyon hasznos, hiszen a magyar helynevek mellett megtaláljuk, ha van, a helységek német és jelenlegi hivatalos nevét, XVII. századi, dualizmus kori és jelenlegi közigazgatási hovatartozását és annak az országnak a nevét, melyben ma található. Kritikai apparátusa nélkülözhetetlen a német és román kiadás használói számára is. Ennek pontos és szakszerű elkészítése mellett Vogel Sándor bevezető tanulmányának hét fejezetében áttekinti az erdélyi historiográfia fejlődését Kraus koráig (benne – amint azt R. Várkonyi Agnes megállapította – szinte a szász historiográfia monográfiáját fogalmazza meg), bemutatja a szerző életútját és történeti jellegű életművét, az *Erdélyi krónika* tárgyát, majd elemzi a szász történetírónak a műből kibontakozó történelemszemléletét, politikai felfogását, a krónika forrásait, nyelvét, stílusát, szerkezetét.

A nyomdai kiállításában igényes, gazdag képanyaggal ellátott kötetet a fordító egy esetleges későbbi német kritikai kiadás alapjául szánta. Ezzel a gesztussal egyúttal arra is figyelmeztet, hogy a német, román és magyar szakembereknek ismerniük kell egymás eredményeit, és ezeket kölcsönösen felhasználva, együttműködve képzelhető csupán el Erdély múltjának minél hitelesebb ábrázolása.

Kraus *Krónikájának* ez a kiadása, amelyet a 80-as évek fordulóján még a Kriterion Könyvkiadó kezdeményezett s melynek megszületése körül Vogel Sándor mellett olyan szakemberek is bábáskodtak, mint Benda Kálmán (aki sajnos nem érthette meg a kötet megjelenését), a germanista Nagy Jenő, R. Várkonyi Ágnes és sokan mások, a magyar historiográfia őszinte elismerése a régi erdélyi szász történetírás legkiemelkedőbb képviselőjének mindmáig nélkülözhetetlen műve előtt.

Jakó Klára